

ANDRIJAN LAH
literarni zgodovinar

Ko rečeš, še vedno ne vem, zakaj sem bil zaprt

BISERKA KARNEŽA foto: BOBO
biserka.karneza.cerjak@reporter.si

Usode obsojenih in zaprtih slovenskih književnikov in književnic, kot so opisane v nedavno izdani knjigi literarnega zgodovinarja Andrijana Laha, so pretresljive. Teža obsodbe jih je doletela ne glede na njihovo starost, nekateri so bili ustreljeni, drugi so umrli med prestajanjem kazni, v zaporu so se lahko znašli vsi njihovi bližnji. Tisti, ki se jim je uspelo vrniti, so lahko ostali brez sredstev za preživljanje, saj se niso mogli zaposliti ali so jim prepovedali objavo del, skupaj s celotnim premoženjem so jim lahko odvzete vse državljske pravice.

Knjiga, ki opisuje čas, ko je moralo toliko književnikov, književnic, esejistov in publicistov izkusiti vso težo zaporne kazni samo zato, ker v svojih razmišljanjih niso pritrjevali velikanski samohvali in puhlemu leporečju totalitarnega komunističnega režima, nas spodbuja k razmišljanju o svobodi. Predvsem o tem, kot je zapisal nemški pisatelj Ludwig Börne, da ni človeka, ki ne bi imel rad svobode: »Pravični si jo želijo za vse, nepravični pa samo zase.«

Pripadate povojni generaciji, pri kateri je bila možnost odhoda v jetniško celico le zaradi verbalnega delikta, še vedno zelo mogoča. Katere izmed političnih zapornikov, ki ste jih predstavili v svoji knjigi, ste osebno spoznali in ste morda z njimi prijateljevali?

Najbližji od zapornikov mi je bil, žal, lani umrli kolega Vital Klabus, znani prevajalec, esejist in kritik, ki je bil del trojice urednikov *Revije 57*; skupaj z njim sta bila obsojena veliko bolj znana Taras

Kdorkoli je do leta 1980 karkoli napisal o Golem otoku, je pisal za odložitev v predal.

Kermauner in Veno Taufer. Z Vitalom sva »drugovala« že na univerzi, precej tudi v zadnjih letih, ko je bil že upokojen. Nagovoril sem ga, naj napiše prispevek za to knjigo, pri čemer gre za čisto izjemo, saj nikogar drugega nisem nagovarjal, čeprav bi lahko, saj je še sedem živih. Med njimi poznam pisatelja Olega Križanovskega, vendar to ni bil moj namen, z Vitalom se je zgodilo povsem po naključju. Ko sem mu predlagal, naj opiše desetdnevno bivanje v zaporu, kar seveda ni bilo veliko, čeprav tudi to ni bila takrat nobena šala, je bil še prav posebno dobre volje in je brez težav pristal. Osebno sem jih poznal še več, moj znanec iz književniških vrst je bil Žarko Petan, vendar se z njim običajno nisva pogovarjala o njegovih zaporniških dnevih.

Poleg te trojice, ki jo omenjate in je bila zaprta za deset dni, je bil takrat zaprt dr. Jože Pučnik, najprej obsojen na devet let, po štirih letih pogojno izpuščen ter znova aretiran za dve leti. Drži, da je v primerjavi z drugimi sodelujočimi pri *Reviji 57* in *Perspektivah* dobil najdaljšo zaporno kazen zato, ker se je tisti čas ukvarjal s politiko, preostala trojica pa bolj z literaturo?

Drži, to je bilo že večkrat raziskano in povedano in je težko karkoli dodati. V teh revijah je bil Pučnik najbolj politično usmerjen, drugi kolegi so bili bolj filozofi, litera-

ti, in četudi je bilo tudi pri njih zapisano kaj družbeno kritičnega, še vedno ni bilo tako politično kot pri Pučniku. Strinjam se, da je Pučnik plačal ceno za celotno skupino v obeh revijah. To so bili zelo udarni članki, z *Revijo 57* nisem bil toliko seznanjen, *Perspektive* pa smo brali, nanje sem bil tudi naročen. Da je bil zaradi kakšnega članka nekdo zaprt, nismo izvedeli, to je postalo znano šele veliko kasneje.

Pomembnih in tehtnih zapisov, kot ste omenili v uvodu knjige, je malo, bolj kot literati so jih pisali esejisti in publicisti, tako Mirko Kambič, dr. Ljubo Sirc, Angela Vode ... Razlogi za to, da slovenski književniki tudi pozneje, ko ni bilo več nobene nevarnosti, niso želeli o tem pisati, so verjetno v tem, to je pisatelju Križanovskemu dejal eden od zapornikov z Golega otoka, da so jim med peklenko metodo prevzgoje izmalili dušo.

Mislím, da to velja za Goli otok. To so bile tako strašne preizkušnje, grožnje, da o njih ne smejo pisati, in četudi bi, se je o Golem otoku dalo karkoli objaviti šele po letu 1980. Kdorkoli je do takrat karkoli napisal, je pisal za odložitev v predal. Toda očitno niti ne za predal, kot je meni znano iz teh raziskav, je od zapornikov na Golem otoku nekaj več napisal v osemdesetih letih le Cvetko Zagorski, je pa res, da je bil takrat še v polni ustvarjalni formi, drugi pa že mrtvi ali večino stari okoli osemdeset let. Ladislav Kiauta (1914–1990), ki se je s petimi publicisti in publicistom in narodopiscem Vinkom Möderndorferjem (dedkom književnika in režiserja Vinka Möderndorferja

in šansonjerke Vite Mavrič, op. p.) znašel na Golem otoku, je povedal nekaj malega v krajših izjavah, vendar nič natančnega. Kiauto je bolj zanimalo, zakaj je bil zaprt. Objavljena je bila anekdota, da je po enem letu zapora na Golem otoku prišel v Ljubljano k Mačku, s katerim sta bila znana kot stara komunista. Ko mu je rekel, »še vedno ne vem, zakaj sem bil zaprt,« mu je Maček odvrnil: »V to ne drezaj, to so bili vražji časi.« Tako mu je odgovoril veljak, glavni predstavnik Udbe. S tem je bila stvar končana, Kiauta je vedel, da ne bo ničesar več dosegel, zato se ni odločil, da bi kaj napisal. Toda pustimo to odprto, lahko da je v predalu ostalo kakšno njegovo pisanje.

Pričakovali bi, da bi se po Angeli Vode zgledovala njena sozapornica Pavla Hočevar, urednica pomembne predvojne revije *Ženski svet*, pa se ni.

To so blokade, o katerih sva že govorila, čeprav je pri Pavli Hočevar nenavadno, da tega ni storila, saj bi spomine lahko izdala v zamejstvu, kjer je živela, toda očitno so imeli zavore tudi tam. Nekaj je že izšlo, ne pa takšne izpovedi.

Lahko razumemo stisko ljudi, ki po vrnitvi iz zapora niso hoteli še bolj obujati bolečih spominov. Pisatelj Marjan Rožanc je zapisal, da se je še po 25 letih v spanju prestrašil komandirja, ki se je kar na lepem vzel od nekod in mu dejal, da se mora takoj vrniti, ker so ga pomotoma spustili iz zapora. V podobnih stiskah je bil vse do konca življenja dr. Ljubo Sirc, kot je za tednik Reporter povedala njegova žena.

Pri peščici je morda razlog v tem, da so bili zaprti za to, da bi dodatno nadzirali zaprte kolege.

Dvomim, da je prišlo do česa takšnega pri predstavljenih književnikih v moji knjigi, je pa znano, da so bili posebni jetniki, »prilepljeni« na določene osebe, in so jih skušali ovajati. O tem ni nobene-ga dvoma.

Kaj pa vse težave ob zbiranju gradiva? Spominov je malo, drugo so dokumenti iz Arhiva Slovenije, ki jih prav tako ni veliko, ker so bili načrtno uničeni v začetku devetdesetih let.

To lahko povedo drugi, zlasti publicist Igor Omerza, ki je veščak na področju raziskav v arhivu, jaz pa sem tam tuje in se ne znajdem. Ko sem šel v Arhiv RS v začetku te raziskave in sem povedal, kaj želim, je bilo težko. Kljub temu da sem dal seznam golootočanov, ni bilo sprva nič, šele čez čas sem dobil majhno, prav nič zajetno mapo z zaslišanja Cvetka Zagorskega. Bilo je zanimivo, toda malo v

Ko je zaprti Ladislav Kiauta dejal Ivanu Mačku, »še vedno ne vem, zakaj sem bil zaprt«, mu je odvrnil: »V to ne drezaj, to so bili vražji časi.«

primerjavi s sliko, ki jo želiš dobiti v celoti. Ker je Cvetko Zagorski o tem že sam pisal, me ni toliko zanimalo, da bi se oprl na zapisnik nekaj zaslišanj, zato sem zadevo raje odložil. Ko so tudi za Vitomila Zupana dejali, da nimajo ničesar, nisem več spraševal. Knjiga je tako nastala z odhodom iz arhiva oziroma z izjavo, da bodo v njej tiskani viri, ki pa so omejeni. Brez dvoma bo prišlo še do dopolnitve.

Preseneča me, da ste imeli težave pri iskanju virov o pisatelju Vitomilu Zupanu, saj je bil njegov primer v primerjavi z drugimi doslej že precej obsežno opisan, niste pa omenili, kar je nedavno novinar Ivo Žajdela, da je bil Zupan ob koncu druge svetovne vojne kriv za smrt Alenke Tepina. Prav zaradi nje naj bi bil obsojen.

To me ni zanimalo, saj sta začela svoj usodni odnos nekaj let pred zaporom in ob koncu vojne. Gre za zasebni odnos, ki je, kot kaže, mučen, sadomazohističen, a ne spada v okvir politično zaprtih književnikov. Konec koncev se mi zdi pretirano nekoga obtoževati za samomor drugega, kar je seveda žalostno. Nimamo natančne obtožnice, je pa omemba Zupana, kaj vse so mu dali v obtožnico, da je hotel ustreliti Javorška (Jožeta Brejca, op.

p.), da je pisal čudne stvari, kot je drama *Stvar Jurija Trajbasa*, ki je celo uradno izšla leta 1947 in je bila šele *post festum* označena kot dekadentna, sumljiva ... Ne moreš biti obsojen za nekaj, kar si napisal. Kot vemo, je bil proces v obsegu, kot je bil, sodno montiran, sam vir je bil vendar le šala, dezinformacija, ki jo je v telefonskem pogovoru znancu Ladu Kozaku povedal Dušan Pirjevec leta 1948, da je Tito odstopil in da »Rusi prihajajo«.

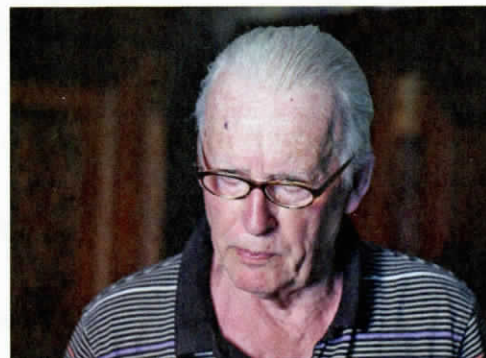
Največ je padlo na Zupana, saj je bil namen sodišča in oblasti tak, da se čim več preloži z Dušana Pirjevca na Zupana. Pirjevec, pomemben komunistični član, je dobil sedem mesecev, Zupan pa celo rajdo let, nazadnje je odsedel slabih sedem. To je ta čudna mahinacija pri tem čudnem procesu, o katerem dolgo ni bilo mogoče ničesar izvedeti. Kdaj že je lahko Petan pisal o svojem procesu pred vojaškim sodiščem kar v dveh knjigah, o procesu proti Zupanu smo izvedeli šele leta 2014, ko je ob stoletnici njegovega rojstva izšel o njem zbornik.

Kako pa si pojasnjujete tako dolgotrajen molk, saj je Zupana poznalo veliko ljudi, ki so vedeli, kaj vse se mu je zgodilo? Z njim je prijateljevala znana voditeljica in publicistka dr. Manca Košir, pa Ifigenija Simonović, predsednica Pena ... Že pred leti so krožile ustne informacije o njegovi krivdi za smrt Alenke Tepina, čeprav se ni omenjalo njenega imena in priimka.

Če bi bil čisto prave barve, tudi umor ne bi pomenil ničesar in mu ne bi bilo treba v zapor, je pa zanimivo, da je ta trojica nekako predstavljala OF, Pirjevec je bil komunist, Zupan kot sokol in bolj liberaleralec ter Javoršek, ki je bil krščanski socialist. Ta združba je delovala skupaj, se skupaj zabavala, lahko so si tudi kaj privoščili, ker so bili vsi trije partizani, ugledni kulturniki, toda na koncu je bila odločilna nedovoljena šala. Zdelo se je hudo, toda oni so se vendar zabavali, oblast pa tega ni gledala tako, zato tako oster odziv. Razlika je očitna, Pirjevec je bil zaščiten kot član partije, čeprav jim je tudi potem kot profesor na fakulteti delal težave s prehodom iz marksizma v eksistencializem.

Varovanec Dušana Pirjevca je bil pesnik Venko Taufer, saj je prav na njegovo priporočilo dobil možnost, da je bil izbran za dopisnika londonskega BBC. Polemika, kako je postal dopisnik, še ni končana, Taufer se je ravno pred časom znova oglašil. O tem se je *nota bene* (lat. zapomni si dobro, op. p.) govorilo, ne le v zvezi s Tauferjem, ampak tudi z drugimi, in sicer, da kdor je bil poslan v tujino, je pač moral podpisati, da bo kaj poročal.

To je bilo nekako splošno znano, nič presenetljivega, pri Tauferju pa je prišlo na plano kot užaljenost. Koliko ti dokumenti držijo? Pri Omerzi, ki raziskuje po arhivih, so že poskusili, češ da ni res, kar je v arhivu, da je lahko vneseno in da lahko marsikaj podtakneš. Ne veš, kaj bi dejal, po eni strani se zanašal na arhivske dokumente ali tiskane vire, na nekaj se pač moraš. Če gremo do konca, je lahko vse prirejeno, dvomljivo, skrajna meja je, da je o vsem mogoče dvomiti, če pa hočeš

biografija

Andrijan Lah je bil rojen leta 1934 v Ljubljani. Po klasični gimnaziji je nadaljeval šolanje na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je diplomiral iz slavistike in komparativistike. Kot profesor se je najprej zaposlil v Celju, nato na gimnaziji za Bežigradom. Kot bibliotekar je bil zaposlen v Slovanski knjižnici, od 1987 do 1997 je bil samostojni kulturni ustvarjalec. Za revijo *Sodobnost* in *Dialogi* je pisal gledališke in leposlovne ocene ter se posvečal raziskovanju književnosti, pri čemer se je na podlagi poznavanja izobraževalnih ciljev odlikoval z izvirno metodo. Sodeloval je pri izdaji leksikona nobelovcev, ki ga je uredil pisatelj in prevajalec Janko Moder. Leta 1999 se je podpisal kot avtor dela *Vse strani sveta: slovensko potopisje* od Knobleharja do naših dni. V *Pregledu svetovne in slovenske književnosti I-V* se je večinoma ukvarjal z estetsko pomembno in literarnozgodovinsko že »kanonizirano« književnostjo, v *Malem pregledu* lahke književnosti se je osredotočil na popularno, bralno privlačno, množično književnost in zanjo raje kot trivialna uporabil izraz lahka.

V spomin na svojega očeta, pisatelja Ivana Laha, je v družinski izdaji v dvajsetih izvodih izdal knjigo *Sto let pozneje: izbor mladostne kratke proze*, 2006, v katerem so zbrane očetove mladostne novele, objavljene v reviji *Dom in svet* ter *Slovan*. Podpisan je kot avtor pravkar izdane knjige *Slovenski književniki in književnice v komunističnih zaporih*, v pripravi je predstavitev štiridesetih literarnih del o prvi svetovni vojni, med katerimi je njemu dragi Haškov Švejč. Andrijan Lah ustvarja in živi v Ljubljani.

vendarle zbrati dejstva o nekem sistemu, se pač moraš na nekaj opirati. Sicer pa primer Tauferja ni moj problem, v zvezi z njim sem zgolj omenil, da je bil z drugima dvema deset dni v zaporu.

Presenečena sem bila, da ste v knjigi zapisali, da je Zupan tik pred gimnazijsko maturo leta 1932 po nesreči ustrelil vrstnika, potem ko sta se poigravala z rusko ruleto. Zupan kot mladoletna oseba ni bil zaprt, se je pa za leto umaknil iz Ljubljane in živel kot mornar na ladjah. Torej je imel v sebi že ves čas neko divjost.

Nedvomno je bil divji pustolovski duh, kar ni bilo merljivo s siceršnjimi mirnimi slovenskimi književniki. Takrat je bil še dijak, da so se šli v neki družbi očitno igro z orožjem z vrstniki, to drži, omenjeno je tudi v zborniku. Mene je ves čas motilo omenjanje ruske rulete, ko pomeriš najprej nase, on pa je nameril na prijatelja, sošolca, kolego. V pištoli je bila svinčenka, in kolega je bil na mestu mrtev. Zaradi njegove mladoletnosti je bil primer pravno labilen, zato ni odšel v zapor.

Pred vojno torej ni bil obsojen zaradi umora, po vojni pa na dolgoletno kazen zaradi šale, ki jo je povedal nekdo drug. Kakšen absurd!

Prav zato je Aleš Gabrič, ki se je s tem ukvarjal in o tem pisal v zborniku o Zupanu, svojemu esejju dal zanimiv na-

slov *Greh in kazen*. S tem je namignil na to, da je bil morilec, pa ni bil kazensko preganjan in zaprt, potem pa je bil zaprt zaradi šale, čiste politične montaže. To so bile te spremenjene razmere.

Katera zgodba v knjigi je lahko še primerljiva z zgodbo o Vitomilu Zupanu, če sploh katera?

Najprej je treba povedati, čemu izstopa. Imel sem sistem, da sem ob prikazu zapore navedel tudi dela, ki so nastala v zaporu ali v zvezi z zaporom. Tako izjemnega dela, kot je v primeru Zupana, ni, kajti on je v zaporu napisal 25 pesniških zbirk na male listke, z malimi črkami, to je silno naporno že pri sami izdelavi in pri tihotapljenju iz zapore, da ne omenjamo razmer, v katerih je pisal. Ravno zato je pri meni izstopajoč, tudi sam je več o tem pisal. Njegov po zaporu napisani roman *Levitan* je treba brati dvojno. Že avtor pravi, da gre za roman ali pa tudi ne, nekaj je izmišljeno, v glavnem pa je temelj njegova zaporniška izkušnja. Prav zato je njega toliko več kot drugih, ki so nekaj malega napisali, so pa označeni. Torkar je napisal avtobiografski roman, ima še nekaj pesmic, drugi prav tako, Janko Moder ima celo sonetni venec. Presenetljivo je, kaj vse se lahko počne v zaporu.

Kaj pa eden največjih povojnih slovenskih literatov Gregor Strniša? Zaprt je bila vsa družina, on, oče in mama?

Posebni jetniki so bili »prilepljeni« na določene osebe in so jih skušali ovajati.

Pri družini Strniša je bila obtožljivo to, da so prenočili sorodnika, ki je prišel iz Koroške in ga niso prijavi. Zakaj bi ga, saj je bil vendar njihov sorodnik, toda časi so bili takšni. O Strniši, ki je bil zaprt kot dijak, nimam veliko napisanega, saj svojega zapore ni obravnaval v nobenem delu.

Podobno se je zgodilo družini Premru, pri čemer je pretresljivo, da je zaradi posledic zaporne kazni duševno zbolela Milena Mohorič, mama Leva Premruja, ki je bil zaprt na Golem otoku, kjer je po letu zaporniške kazni 1949. umrl njegov oče Vladimir.

Najprej kratko pojasnilo, Milena Mohorič je bila poročena s Premrujem, vendar je obdržala svoj priimek. Njunega sina Leva sem poznal, ker je bil le tri leta pred menoj na klasični gimnaziji. Oče Vladimir je bil zaprt na Golem otoku, sin prav tako, Milena Mohorič pa je bila zaprt v Ljubljani, vendar je doživela živčni zlom, padla v duševno bolezen in bila nato več v bolnišnici kot v zaporu, a začetek je bil vendarle zapor.

Omenila sva dva primera, toda bilo jih je še več. V zaporu se je znašel Jure Detela, brat Leva Detele, ki je emigri-

ral na Dunaj in obiskal Slovenijo šele ob osamosvojitvi.

Znano je bilo, da je v teh sistemih prišla na vrsto celotna družina. Pri književnikih sta vidni dve družini, o katerih sva že govorila, Jure Detela, ki je najmlajši v tem izboru, je bil dodatno pod nadzorom zaradi brata Leva Detela, ki je zapustil Jugoslavijo in odšel na Dunaj, ker se mu je zdelo, da se tu ne bo razvijal. Bil je bolj literat, tako ni odšel zaradi politike, seveda pa za režim ni bilo zaželeno, če si povedal kaj po svoje. Jure Detela, na videz sem ga poznal, je bil mila oseba, v tistih časih ene sorte gandijevca, kar pa ni bilo primerno. Bolj zaradi reda je bil zaprt nekaj dni, vendar sem ga že zaradi statistike uvrstil na seznam.

Pozornost zbudi znana odvetnica Ljuba Prenner, o kateri je v svojih spominskih pisala Angela Vode. Očitno se ni sta preveč ujeli, o srečanju s Prennerjevo v ljubljanskem zaporu je pisal tudi Ljubo Sirc v knjigi med Hitlerjem in Titom. Omenja, da je bila levičarka, vendar je bila zaprta zaradi dostojnosti in poguma. V zaporu ni opravljala družbeno koristnega dela, bila je izolirana.

Odnosi med ljudmi so različni, po vsem, kar se ve o njej, je bila precej samosvoja in energična, uporniška. Bila je ena redkih, ki si je upala braniti svoje kliente, ko ni bilo zaželeno. Uradno je bilo zapisano, da odvetnik sodeluje s sodiščem, torej bi moral biti skupaj s tožilcem, čemur se je upirala, zato je za nekaj časa izgubila advokaturu. O njej imam izrazito dobro mnenje, bila je energična, samostojna, veliko pove anekdota o tem, da jo je Vida Tomšič uvrstila v komunistično straniko, a je Prennerjeva vzklopela, naj jo izpiše, ker noče biti v njej. Za tista leta so to hude izjave, toda bila je toliko pogumna. Dvakrat je bila zaprta, nazadnje v škofje-loškem gradu, kjer je lahko celo izvedla eno od svojih iger.

Kako si pojasnjujete dejstvo, da kljub védenju, kako so slovenski književniki trpeli v zaporih nekdanjega komunističnega režima, ga njihovi sorodniki, prijatelji ne obsojajo, celo nasprotno, pripravljani so ga zagovarjati. Zagovornica rdeče zvezde je pesnica Svetlana Makarovič, v šestdesetih letih življenjska sopotnica zaprtega Gregorja Strniše in njegove družine.

To si je težko pojasniti. Z normalnega vidika je najbrž za vse družinske člane obremenjujoče dejstvo, da je bil v sistemu, ki naj bi bil dober, sploh oh in sploh, kjer naj bi bil človek najvišja vrednota, zaprt oče, mama, sin ... Vedno sem

na strani jetnikov, vidik je vedno enoten. Drugo je pri kriminalcih, drugo na ba-zi politike. Ni kaj, vsak se odziva po svoje, sliši se, da družinskim članom nič ne pomeni, če so bili njihovi bližnji zaprti. Nočejo se obremenjevati, tako kot pisatelji niso želeli obremenjevati svoje družine in niso govorili o izkušnjah iz zaporov.

Verjamete, da bližnji niso niti vedeli za to?

Zagotovo se je to večkrat namenoma zgodilo. Hoteli so jim to prihraniti. Pustimo desetdnevne zapore, to je lahko morda šla, če pa si bil zaprt nekoliko dlje in v težkih razmerah ali celo nekaj let, je položaj povsem drugačen.

V pregledu je omenjen pesnik Dane Zajc, ki se nikakor ni otreseł uporniškega duha in je bil zato večkrat po slovenskih zaporih. Kako sploh vzdržati, ko ti je odvzeta pravica do izobraževanja, zasluzka, ko ti vzamejo vse premoženje in celo državljanstvo?

Usode in refleksi na to so silno različni. Kot vidite, so nekateri vendar veliko pisali, drugi so dali samo izjave, o nekaterih pišejo drugi ali pa o njih ničesar ne vemo. Prav zato je ta knjiga, ki je izšla precej pozno, kot nezorana ledina. Vem, da mnogi manjkajo.

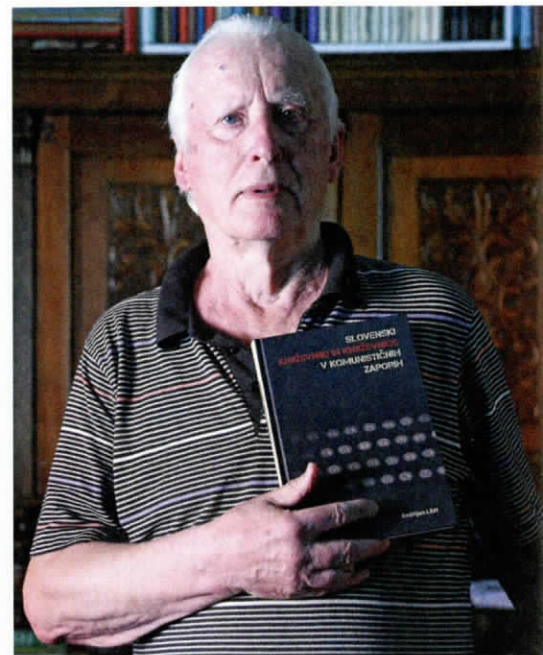
Verjetno je bil marsikdo obravnavan na psihiatriji in ne kot politični zapornik. Tako je partijski režim poskušal prikrojiti podatke o številu političnih zapornikov.

Gre za posnetek iz Sovjetske zveze, kjer je bilo več takih zapornikov. Spominjam se spominov Vladimirja Bukovskega, ki je bil v psihiatrični bolnici namesto v zaporu. To je ta vzporednost pri načinu nekega obravnavanja neprimernih, neprijetnih oseb s strani režima ... Tega je veliko.

Doslej se nihče ni lotil tega popisa, zakaj ste se odločili zanj?

Bil je preblisk, v bistvu je vse nastalo iz seznama. Ker sem bil nagovorjen, sem pisal za leksikone. Šlo je za strokovno delo, v katerem smo prikazali avtorje. Nekaj podatkov o zaprtih je bilo že v izdaji leksikona v starem režimu leta 1982, več pa kasneje (1996). Takrat smo vedeli za zapore Zupana, Torkarja, Petana. Po letu 1991 sem pogledal, kdo so bili evidentirani književniki med zaporniki, prišla so nova imena in začelo se je zbiranje. Gre za daljše početje, ki niti ni merilo za kakšno večjo raziskavo. Seveda najprej nisem imel tistih, ki niso pravi književniki, kot so Angela Vode, dr. Ljubo Sirc ... pač pa so pomembni zaradi spominskih knjig. Nabralo se jih je več kot petdeset, to pa je že seme, ki daje osnovo za klitje nekega projekta.

Govorilo se je, ne le v zvezi s Tauferjem, kdor je bil poslan v tujino, je pač moral podpisati, da bo kaj poročal.

Pravite, da ste delali z zavestjo, da nekdo še vedno manjka. Ste po izdaji dobili namig, kdo vse bi še moral biti vključen?

Imam registriranih nekaj ljudi, da so bili zaprti, vendar nimam dovolj podatkov. Zadnji hip sem odkril Jožeta Šmita, kar bi bilo vredno povedati. V antikvariatu sem opazil knjigo *Sto pogovorov z znanimi Slovenci*, z njimi se je pogovarjal novinar Vladimir Lesar za *Dnevnik*. Skoraj me je udarilo, ker je bil pogovor z Jožetom Šmitom tako pretresljiv, skoraj kriminalka. Bil je prekomorski partizan in po vojni zaprt zaradi nacionalizma. To je točka, nobene ni take. Povedal je, da se je v vojni, ko še ni bil demobiliziran, oglasil v zvezi s slovensko vojsko, in to v začetku leta 1945. To je bil najhujši politični zločin proti bratstvu in enotnosti. Dejstvo je fenomenalno, saj je znak, da četudi si kaj rekel za Slovence, za slovensko vojsko, to je z našega vidika nekaj pozitivnega, je bilo takrat greh, ker je vojska morala biti srbska. To je en tak primer, a bo ostal nerešen, saj zaradi pomanjkanja družinskih informacij ne veš, kako bi se ga lotil. Če sam avtor ne pove razlogov za zapor in o izkušnjah v zaporu, potem namesto njega tega ne more povedati nekdo drug, ker ne ve, kako je bilo.

Velja omeniti, da je bil med zaporniki tudi pisatelj Ivah Lah, vaš oče, vendar še v Avstro-Ogrski, pred začetkom

vojne leta 1914. Navduševal se je za združevanje Slovencev z drugimi slovanskimi narodi na območju nekdanje Jugoslavije, ko to ni bilo dovoljeno.

Kot mladi časnikar je bil slovansko, jugoslovansko ali ožje srbofilsko navdahnjen, to je bilo v duhu tedanjega časa. Šlo je za širši generacijski vidik, mladi so študirali v Pragi, kjer se je šolal tudi moj oče, doktoriral ..., in so se navzeli tega duha. Na Balkanu so bile mahinacije, aneksijska kriza, balkanska vojna, veliko naših ljudi je bilo solidarnih s

Pri družini Strniša je bilo obtožljivo samo to, da so prenočili sorodnika s Koroškega in ga niso prijavili.

Srbi. To so bili za nas sorodni narodi, ki se upirajo Turkom. Na strani slovanskih narodov je bila popolna simpatija, moj oče je za časnik *Dan* veliko pisal o tem in tako pokazal antiavstrijsko držo. Bil je eden od sumljivih, takih je bilo kar precej, med njimi Ivan Cankar, ki je bil zaprt krajši čas, ali njegovi kolegi. V glavnem so bili to literati, ki so bili hkrati časnikarji, med njimi Vladimir Levstik, očetov prijatelj.

Na podlagi očetovih zapisov vam je seveda znano, kakšne so bile razmere v tedanjem zaporu?

Avstrijski zapor je bil, kot večkrat omenjam, tisti čas zabaven. Manire avstrijske policije so bile fine. Niso te prišli

aretirat sredi noči z vlomom v stanovanje, temveč je prišel žandar kot kakšen poštar s sporočilom, da se moraš zglasiti na sodišču. Nato te je odpeljal na sodišče, po očetovih spominih, zapisanih kot anekdota, pa je bil najprej vprašan, ali želi biti sam v sobi ali v družbi. Poslušajte, to je nepojmljivo za današnji čas. Takrat se je oče odločil, da bo raje sam, kot v kakšnem apartmaju. V kasnejših zaporih, kamor je bil premeščen, je bilo seveda drugače, razmere so se med vojno poslabšale, a so bila avstrijska taborišča, kjer se je oče znašel z drugimi literati, še vedno konfinacije v nekih zamaknjenih krajih. Tam si lahko v miru premišljeval, se družil, pogovarjal.

Morda nekako tako, kot je opisano v zabavni in vam ljubi knjigi Švejk Jaroslava Haška, v kateri je opisan čas med prvo svetovno vojno. Omenili ste že, da je to ena vaših ljubših knjig.

Drži, da je to zame najbolj zabavna pritegljiva knjiga še iz dijaških let. Seveda ni lahka, je velika humoristična zadeva, z enega vidika kar resna, je pa v njej toliko lahkotnih elementov, saj se Švejk šali s svetom, ko se svet z njim ne. Gre za dodatno sposobnost avtorja, vsak tega ne zmore. Svet je težak, poln problemov, pa se nekdo pošali. Ko sva ravno pri Švejkju, bi to navezal na moje na novo nastajajoče delo, v katerem obravnavam 40 romanopisnih del o prvi svetovni vojni, med njimi je Haškov Švejk. Izjemnost Haška je v tem, da je to edini humoristični roman o prvi svetovni vojni. To je razumljivo, kako češ pisati humoristični roman o vojni, že to je skoraj na prvi pogled nemogoče. Če bi prikazoval vse breme vojne, umiranja, ran, trpljenja, je nemogoče, da bi bilo to humorno, zato je tu več zaledja, normalno. Tudi Hašek se je najprej dolgo mudil v zaledju, zato je lahko prinesel več humorja, ko pa je pri pisanju prišel do fronte, je kmalu umrl. Roman je pozneje nadaljeval Karel Vanek.

Pripravljate novo knjigo o literaturi v prvi svetovni vojni, ko ste komaj izdali Slovenske književnike in književnice v komunističnih zaporih. Kakšen je odziv?

Nekaj kulturniških literarnih znancev se je že oglasilo, zlasti Ifigenija Simonovič. Marsikaj, kot rečeno, še manjka, čeprav je že ta številka šokantna, nisem si mislil, da jih bo toliko. Tako kot vsak drug podoben seznam tudi ta ni zaključen, večina zapornikov ni več živih, koga sploh vprašati o tem. Ne vemo, kaj vse je v arhivu in kaj ne, tako se verjetno nikoli ne bo povsem vedelo, koliko je bilo zaprtih.

Na izlet v Cinque Terre
od 29. septembra do 1. oktobra 2017

Pot nas bo peljala mimo romarskega svetišča **Madonna di san Luca**, muzeja **Leonarda da Vinci**ja v mestecu **Vinci**, doživeli bomo navdihujoči **zaliv Golfo dei Poeti** ter obiskali pet ribiških vasic, ki jih poznamo pod imenom **Cinque Terre**. Na poti domov bomo obiskali še mesti **Parma** in **Mantova**.

Dodatne informacije in prijave na 02 / 252 16 19.